

POLICY BRIEF

Olägliga mänskliga rättigheter

Tillgång till vatten och sanitet i Sveriges informella
romska bosättningar

NuLawLab

En rapport av Raoul Wallenberg institutet för mänskliga rättigheter och humanitär rätt, Södertörns högskola och NuLawLab vid Northeastern University School of Law, april 2016.

Huvudpunkter

- **Kommuner kan och bör** vägledas av normer för mänskliga rättigheter vid bemötande av frågor relaterade till utsatta EU-medborgare.
- **Utsatta individer** bör inte avhysas med hänvisning till sanitära olägenheter när de inte tillhandahållits andra alternativ.
- **Lokala samhällen** vinner på att informella bosättningar ges tillgång till vatten och möjlighet till sanitet.
- **Fokuserade lösningar** som att sänka eller eliminera kostnader för offentliga toaletter och att tillgängliggöra offentliga toaletter i närheten av informella bosättningar gör vatten och möjlighet till sanitet mer tillgängligt och överkomligt för utsatta EU-medborgare.
- **Offentligt-privata partnerskap** mellan kommunen, trossamfund, socialtjänsten och de berörda individerna är en positiv början till kommuners implementering av mänskliga rättigheter.
- Det första steget i att uppnå dessa mål är att erkänna **regeringens ansvar** att tillförsäkra att dessa basala rättigheter görs åtkomliga för alla, oavsett deras rättsliga status.

Introduktion

De flesta bosatta i Sverige behöver inte oroa sig för kostnaderna och åtkomst till vatten och sanitet. Vatten är billigt i relation till andra hushållskostnader och för de flesta låginkomstfamiljer erbjuder det sociala försäkringssystemet stöd för att upprätthålla vattentjänster om hushållet kämpar ekonomiskt.

Det finns dock vissa individer som faller mellan stolarna. Utsatta EU-medborgare som uppehåller sig i Sverige, till större del romer, har ofta ingen möjlighet att tillgå vatten och sanitet från ett hushåll på ett sätt som möter landets internationella åtaganden vad gäller mänskliga rättigheter.

Både vatten och sanitet är fast etablerade oberoende mänskliga rättigheter skyddade både av europeisk och internationell människorätt. **Tillgång till vatten och sanitet regleras på den lokala nivån.**

Utsatta EU-medborgares rättsliga status

EU-medborgare får resa och uppehålla sig i andra medlemsstater i upp till tre månader, så länge de har ett giltigt ID-kort. EU-medborgares fria rörlighet inom EU är en grundläggande princip inom EU-rätten och återfinns i båda grundande EU-fördragen. EU-medborgare har en i rörlighetsdirektivet kodifierad förlängd uppehållsrätt i en medlemsstat om de arbetar, aktivt söker arbete och har en genuin chans att få anställning, studerar (med tillräckliga medel och sjukförsäkring), har tillräckliga medel (och sjukförsäkring), eller är en familjemedlem till någon som möter de nämnda kriterierna. Denna villkorade uppehållsrätt övervakas dock inte formellt och Sverige har sällan utvisat någon från landet för att de inte uppnått dessa krav.

Avhysningar av utsatta EU-medborgare med hänvisning till sanitära olägenheter, 2013- januari 2016

Svenska kommuner har sedan 2013 påbörjat minst 83 avhysningar av grupper av utsatta EU-medborgare med uppehållsrätt i Rumänien eller Bulgarien.

- De flesta avhysningarna ägde rum i och runtom Stockholm och Göteborg.
- En övervägande majoritet av avhysningsbesluten grundades i faran för sanitära olägenheter, ofta utan ett alternativ för de avhysta. Yrkandena skiljde sig ofta inte åt oavsett antalet svaranden och hur länge bosättningen hade existerat. Ibland visades hänsyn för de svarandes hälsa, men utan något erkännande av deras rätt till vatten och sanitet som grundläggande mänskliga rättigheter. När kommunens ansvar identifierades fokuserade diskussionen på kommunens ansvar gentemot den kommunala gemenskapen snarare än någon skyldighet gentemot de boende i de informella bosättningarna.

Genom en interaktiv [nätbaserad karta](#) utvecklad av NuLawLab vid Northeastern University School of Law dokumenterade vi handlingarna från sanitetsrelaterade avhysningsförfaranden som påbörjats mot informella bosättningar i Sverige mellan 2013 till januari 2016, där de flesta varit romer. Denna samling data är bara toppen på isberget; inte alla kommuner svarade på vår enkät och de avhysningar som genomförts av polisen på egen hand har inte inkluderats i denna rapport.

Europeisk och internationell människorätt skyddar tillgång till vatten och möjlighet till sanitet vid informella stadsbosättningar

Förenta Nationerna har etablerat vatten och sanitet som oberoende mänskliga rättigheter i Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ICESCR). Dessa rättigheter gäller för både de som bor i informella bosättningar och hemlösa samt de som bor i formellt boende. Rättigheterna villkoras inte av individens rättsliga status.

Sverige har skrivit under och ratificerat både ICESCR, som innehåller grunden för rätten till vatten och sanitet, samt FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR), som artikulerar rätten till liv och mänsklig värdighet. Domstolar och nationella myndigheter är skyldiga att tolka nationell rätt i enlighet med de bindande förpliktelser som Sverige åtagit sig genom att ratificera dessa internationella konventioner för mänskliga rättigheter.

Att möta standarderna för vatten och sanitet

FN-organ och internationella experter har satt nödvändiga minimistandarder för att tillförsäkra rätt till vatten och sanitet. Standarderna för den mänskliga rätten till vatten fokuserar på:

- åtkomlighet
- överkomlighet
- godtagbarhet
- tillgänglighet
- tillräcklig kvalitet

FN:s särskilda rapportör för rätten till ofarligt dricksvatten och sanitet har lagt fram att sanitet måste vara:

- fysiskt tillgängligt
- överkomligt
- ofarligt
- hygieniskt
- acceptabelt
- ombesörja avskildhet och värdighet

Rätten till vatten och sanitet i informella bosättningar

Rätten till vatten och sanitet omfattar tydligt informella bosättningar och de hemlösa och kräver att stater vidtar **bekräftande** åtgärder för att tillförsäkra minimistandarder för vatten och sanitet vad gäller tillgänglighet, överkomlighet, godtagbarhet och kvalité.

Kommittén för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ESK-kommittén) indikerar att "tillgång till vattentjänster och skydd mot tvingade avhysningar bör inte villkoras av en persons besittningsrättsliga status, såsom att bo i en informell bosättning." Kommittén kallar specifikt på stater att vidta "nödvändiga åtgärder för att tillförsäkra romska nomadiska grupper eller det resande folket campingplatser för sina husvagnar, med alla nödvändiga anläggningar."

Vid officiella besök till USA och Brasilien noterade FN:s rapportör för rätten till ofarligt dricksvatten och sanitet att tarm- och urinblåstömning är nödvändiga biologiska funktioner och förnekande av dessa behov skulle kunna resultera i grym, inhuman eller nedvärderande behandling. Rätten till vatten kan inte förnekas någon med grund i den rättsliga statusen på bostaden de befinner sig eller marken bostaden befinner sig på. Samma resonemang gäller för sanitet.

Kommunens roll i att skydda rätten till vatten och sanitet

Europeisk och internationell människorätt klargör att det är upp till staten att tillförsäkra efterlevnad och se till att lokala myndigheter samarbetar i att anta politik som värnar om mänskliga rättigheter. Såsom i många andra länder sätts politiken för överkomlighet och tillgänglighet av vatten och sanitet i Sverige på den lokala nivån. Därför är kommuner förpliktigade att stödja den nationella regeringen i att möta dessa mänskliga behov från ett människorättsperspektiv. **Kommuners misslyckande** att progressivt realisera rätten till vatten och sanitet för alla, oavsett rättslig status, **kan innebära att den nationella regeringen försummar** sina åtaganden vad gäller mänskliga rättigheter.

När kommuner misslyckas att värna om mänskliga rättigheter läggs lokala affärsverksamheter, icke-statliga organisationer och privata boende till last. Dessa får ofta på egen bekostnad tillhandahålla ett lapptäcke av nödvändiga tjänster. Lokala samhällen vinner på att informella bosättningar får tillgång till vatten och sanitet eftersom kostnaderna för bemötandet av dessa behov då fördelas jämnt.

Tillgängligt vatten och möjlighet till sanitet minskar stigmatiseringen associerad med hemlöshet och ökar den tid som utsatta EU-medborgare kan ägna sig åt produktiva aktiviteter såsom utbildning och arbete. Möjlighet till sanitet minskar sannolikheten för offentliga hälso- och miljöproblem i områden som ockuperas av informella bosättningar – detta resulterar i en omedelbar fördel för hela omgivningen.

Kommuners lovande tillämpning av mänskliga rättigheter

Sverige

- **Offentligt-privata partnerskap** involverar ofta kommunen, trossamfund, socialtjänsten och de berörda individerna. Aktörerna samarbetar för att utveckla bostadsbaserade lösningar och för att försäkra utsatta tillgång till etablerade campingplatser för utsatta EU-medborgare som annars lever i ostabila bostadssituationer. Sådana partnerskap har etablerats i bland andra Lund, Malmö, Linköping och Göteborg. Lunds boende året runt, etablerad med studentgrupper som varit aktivt involverade, har visat framgångsrika exempel på romer som försäkrat jobb och flyttat till mer oberoende bostadssituationer. Kalmar och Helsingborg har tillåtit tillgång till etablerade campingplatser som omfattat dusch, tillgång till vatten och gemensamt köksområde. Under vintern öppnade Eskilstuna församling ett natthärbärge för romer för att skydda dem från hatbrott och kyliga vinternätter. Trots att dessa är tillfälliga, ofullständiga lösningar, är de en positiv början på kommuners implementering av mänskliga rättigheter.
- **Fokuserade lösningar** som att sänka eller eliminera kostnader för offentliga toaletter och att tillgängliggöra offentliga toaletter i närheten av informella bosättningar gör vatten och möjlighet till sanitet mer tillgängligt och överkomligt för utsatta EU-medborgare. Att involvera de berörda individerna i utvecklingen av dessa lösningar är det bästa sättet att tillse att dessa åtgärder är framgångsrika.

Innovationer i andra miljöer

FN:s särskilda rapportör för rätten till ofarligt dricksvatten och sanitet har identifierat innovativa tillvägagångssätt i andra miljöer som skulle kunna omformuleras i den svenska kontexten.

- **Brasilien:** Porto Alegre har sett över installeringen av "offentliga vattennätverk" i offentliga områden som ockuperats av informella bosättningar.
- **Japan:** Tillgång till rent, praktiskt och överkomliga offentliga tvätt- och vattenanläggningar i parker och andra miljöer för korttidsanvändning.
- **USA:** Lava Mae är en före detta stadsbuss som konverterats till en rörlig sanitetsanläggning som åker runt San Francisco för att "leverera värdighet... en rörlig dusch åt gången." Lava Mae, ett icke-statligt initiativ som inte hade kunnat operera utan samarbete med lokala myndigheter, är ett exempel på ett framgångsrikt offentlig-privat partnerskap.

Sammanfattning

Sveriges efterlevnad av ICCPR översågs i mars 2016 av FN:s råd för mänskliga rättigheter. I juni 2016 såg FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ESK-kommittén) över Sveriges efterlevnad av ICESCR. Rådet för mänskliga rättigheters avslutande uttalande klargör att så länge EU-medborgare befinner sig inom Sveriges jurisdiktion är Sverige skyldigt att tillhandahålla vatten och möjlighet till sanitet som möter standarder för grundläggande mänskliga rättigheter. Detta oavsett om dessa utsatta EU-medborgare har reguljär rättslig status och oavsett om de ämnar stanna i Sverige. Långsiktiga planer att förbättra villkoren i Rumänien är berömvärda men ger ingen ansvarsfrihet för denna skyldighet. ESK-kommittén var mer detaljerad i sina rekommendationer, med uppmaning till den svenska regeringen att ge tillgång till grundläggande samhällsliga tjänster till utsatta utlänningar, i synnerhet de med romskt ursprung. Därtill påminde kommittén den svenska regeringen om dess ansvar att implementera konventionen inte bara nationellt, men även på lokal nivå.

Situationen är att de individuella behoven av sanitet och vatten kräver omedelbar handling i Sverige. Medan de frågor som uppstår i samband med EU-medborgares fria rörlighet är komplexa på många sätt, är rätten till vatten och sanitet okomplicerad och omfattar alla inom jurisdiktionen, oavsett etnisk härkomst, besittningsrättslig status, eller invandrarsstatus. Upprepade avhysningar utan alternativ för att bemöta dessa grundläggande behov strider mot människorättsprinciper.

De grundläggande rättigheterna till vatten och sanitet kan bemötas genom en räckvidd av åtgärder, från boende och härbärgen till rena, ofarliga, överkomliga och tillgängliga offentliga anläggningar. Svenska kommuner står i gott läge att byta växel och ta en ledarskapsroll i att försäkra att EU-medborgare får respekt för dessa grundläggande mänskliga rättigheter.

Länk till den interaktiva nätbaserade kartan:

<http://maps.nulawlab.org/view/map-rebuild>

Länk till rapporten:

<http://rwi.lu.se/app/uploads/2016/06/Inconvenient-Human-Rights.pdf>

Författare:

Martha Davis, Fulbright Distinguished Chair för mänskliga rättigheter och humantiär rätt, Raoul Wallenberg institutet

Natasha Ryan, Södertörns högskola